

Skiens Aktiemølle 1891 – 2018

Skiens Aktiemølle var det første børsnoterte selskap i Telemark, og ble første gang notert på Oslo Børs i 1919. Noteringen på Oslo Børs gjorde Mølla til et lett omsettelig verdipapir og ble etter hvert en folkeaksje med nærmere 1000 aksjonærer hvor mange familier i Skien har vært med fra ”tidenes morgen”.

Ved stiftelsen i 1891 skjøt aksjonærene inn kr. 400.000, og i 1937 foretok man en nytegning på kr. 2 millioner. I alt er det dermed skutt inn 2,4 millioner kroner fra aksjonærene og på et tidspunkt var verdien på aksjeporteføljen i Mølla nærmere en 1 milliard kroner. Selv om Trygve Hegnars blad Kapital på et tidspunkt kalte Mølla for «børsens slengbukser» var Mølla et svært godt sted å være aksjonær, med en jevn verdiutvikling, stadig stigende utbytter og en praktiske talt gjeldfri virksomhet.

Nesten 1,4 milliarder i utbytte

Opp gjennom årene er det utbetalt til sammen nærmere 1,4 milliarder i utbytte, hvorav 5,6 millioner ble utbetalt før 1968, da Emil Aubert tiltrådte som styreformann.

Interessant er det derfor å se at på tross av alvorlige hendelser i verden for øvrig så betalte Mølla utbytte til aksjonærene et par av årene under første verdenskrig, etter krakket i 1929, i 3 år under andre verdenskrig, samt etter black Monday i 1987 og finanskrisen i 2008.

Krig og børskrakk har med andre ord betydd lite for Mølla og Møllas aksjonærer og siden andre verdenskrig er det betalt utbytte til aksjonærene hvert eneste år.

Trofaste mot Mølla

På en dag da selskapets generalforsamling har besluttet å avvikle Skiens Aktiemølle ASA kan det jo føles som vi er samlet for å ta avskjed med en kjær, gammel venn av familien. De fleste av dere har hatt et nært forhold til Skiens Aktiemølle i mange år. For dere alle har det vært en usedvanlig god investering – takket være langsiktige og nøkterne eiere og dyktige medarbeidere i selskapet.

Og gode og trofaste medarbeidere har vært Møllas aktivum i alle år. Rundt 100 medarbeidere har fått Norges Vels medalje for lang og tro tjeneste. Mange har også fått Kongens fortjenestemedalje for minst femti år i Møllas tjeneste.

”Familieselskap”

I ulike betydninger har Mølla også vært et familieselskap. På eiersiden har flere familier – spesielt Holta- og Coward-familiene - holdt ut i godt over 100 år. Og helt siden 1926 har medlemmer av Holta-familien vært styreformenn.

I tidligere tider var det heller ikke uvanlig at flere generasjoner fra samme familie jobbet på Mølla. Og med godt over 100 medarbeidere var Skiens Aktiemølle i mange år en av hjørnestensbedriftene i byen.

Men Skiens Aktiemølle var noe mer enn en bedrift, en arbeidsplass. Den var Telemarks kornkammer, og sørget i tillegg for at en betydelig del av befolkningen på Østlandet fikk sitt daglige brød - også i krigs- og krisetider.

Dramatisk opptakt

Møllas liv kan på mange måter sammenliknes med et menneskeliv, og det hele startet dramatisk: Bykjernen brant, og 241 hus, deriblant flere møller, ble lagt i grus en augustnatt i 1886.

Det gjorde at møllemesteren ved Stormøllen unnfanget idéen om en ny, tidsmessig handelsmølle i byen. Han sikret seg opsjon på tomta der den gamle Latinskolen hadde ligget innerst ved Bryggevannet, og enda viktigere, han sikret seg fallrettighetene til vann som kom fra Hjellevannet og ned i Bryggevannet. Dermed kunne han invitere til stiftelse av Skiens Aktiemølle utpå høsten 1891. Aksjekapitalen ble fulltegnet – og blant dem som satset penger på den nye mølla var han som senere ble statsminister i Norge, Gunnar Knudsen, og Holta-familien gjennom selskapet Blakstad, Holta & Co AS.

Fallrettighetene avgjorde

I dag ville ingen finne på å bygge en mølle midt i byen. Men det var tilgangen til vannkraften som avgjorde valget i 1891. Fossen ble tvunget inn i rør og turbiner som fikk fart på møller, valsestoler, sikter og skrellemaskiner oppover i den seks etasjer store bygningen. Elektrisitet ble bare brukte til belysning.

Møllemester Chr. Pedersen – som tok initiativet til Skiens Aktiemølle - ble sjef i selskapet. Under planleggingen mente han at en skulle få opp en tidsmessig mølle for 370 000 kroner. Da mølla stod ferdig i 1893 var anleggskostnadene kommet opp i 538 789 kroner og 72 øre. – altså en overskridelse på 45 %.

Men vel så ille var det at barnet manglet viktige forutsetninger for å vokse seg stort og sterkt. Mølla manglet lagerplass for korn, og store kornskip hadde problemer med å komme helt inn til mølla. Så alt i 1894 bestemte styret seg for å bygge en kornsilo med skikkelig kai på Eikornrød, 3 km lenger ute i Skienselva. Derfra måtte kornet fraktes med lektere inn til mølla.

Unik mølleflora

Og mens vi er i området ved siloen – er dere klar over hvilket kulturminnesmerke tomta rundt Eikornrød-siloen er? Storpolitikk ute i verden bestemte ofte hvor Mølla kunne få kornet fra. Fram til 1917 kom mye av kornet fra Svartehavsområdet via russiske østersjøhavner. Etter den russiske revolusjonen ble det i ulike perioder import fra USA, Canada, Argentina og Australia. Da kornet kom hit ble det rensset, avfallet ble kastet rundt om i fjellskortene på

tomta, og frø som hadde fulgt med kornet spiret. Derfor er det på Eikornrød fortsatt flere, for Norge, sjeldne planter som forteller om hvor mølla fikk kornet sitt fra i de ulike periodene. Eikornrød-tomta er nå ganske alene i Norge om å ha en slik mølleflora. For andre steder er plassene ved siloene bebygd eller asfaltert.

Brann og krise

I Møllas tidlige barneår vekslet det mellom jubel og fortvilelse, overskudd og underskudd. Men da barnet kom i tenårene meldte problemene seg for alvor. En januardag i 1907 brant Skiens Aktiemølle.

Mens en ny mølle kom på plass innen i skallet av den gamle mølla forsvant en stor del av kundene, kornprisene var høye da mølla stod ferdig, og arbeidskonflikter lammet driften da mølla skulle i gang igjen. I årene framover mot 1. verdenskrig var Møllas eksistens truet. Men så vidt jeg har registrert, ble 1913 siste år med underskudd ved Skiens Aktiemølle.

Bedre tider

For oppsvinget kom før krigsutbruddet i 1914 – og medgangen ble bare større og større under krigen og etter fredslutningen. Konkurransen fra tysk mel forsvant, men Skiens Aktiemølle gikk aldri tom for mel – selv under krigen.

Mens mølle-arbeiderne slet på 110 kg tunge sekker som skulle stables kanskje flere etasjer opp i bygningen den første tiden, gikk Mølla etter hvert nye veier for å lette arbeidet. Ved siloen på Eikornrød ble det installert automatisk losseanlegg, og den ”gamle lekteren” fra 1907 og ”den nye” fra 1910 ble tatt i bruk for å frakte kornet opp til Mølla. De blir både lastet og losset uten mannekraft – og er fortsatt i daglig bruk!

Arbeidskonflikter og Menstadslaget

Skiens Aktiemølle har ikke sluppet unna arbeidskonflikter – spesielt i mellomkrigstiden. Og høydramatisk ble det i 1931 da møllearbeiderne var blant de streikende som marsjerte mot Menstad, anført av sin mest markante fagforeningsleder, Godtfred Lundin. Under Menstadslaget barket jo arbeidere og politisoldater sammen, og Lundin var blant dem som ble arrestert. I fem måneder stod Mølla – og arbeiderne nektet å gå tilbake til arbeidet før Lundin slapp ut av fengselet. Det hører forresten med til historien at Lundin i 1964 fikk Kongens fortjenestemedalje for 50 års tjeneste ved Skiens Aktiemølle.

Statsmonopol og ny tomt

I mellomkrigstiden ble Statens Kornforretning opprettet, og den fikk monopol på all matkornomsetning. Dermed lå det langt bedre an med kornlageret i Norge da 2. verdenskrig brøt ut - enn i 1914. Men møllene hadde mistet mye av friheten. Prisene på produktene bestemte staten, så var det opp til møllene å få til lønnsom drift.

Før 2. verdenskrig sikret Mølla seg tomten på Bruene da Skogeierbruket brant, og i 1938 stod det nye fôrblenderiet, en 120 meter lang kai og den sju etasjer store lagerbygningen klar. Da krigen var over, ble kapasiteten ved siloen på Eikornrød kraftig utvidet – og melsekkene i papir - som alle trodde bare var en nødløsning under krigen - ble standard. Dessuten kom det melsilo på Bruene, og melet fra mølla ble fraktet dit med trykkluft – gjennom stålrør.

Halvert bemanning

I 1952 var det over 150 ansatte ved Skiens Aktiemølle. Men i etterkrigstiden var det stort behov for arbeidskraft, og det ga betydelig lønnsvekst. Så hvis møllene med sine myndighetsbestemte priser ville tjene penger, måtte de kutte kostnader.

Men selv da rasjonaliseringen stod i fokus på 1950-tallet beholdt Mølla turbindriften, mens taudriften ble skiftet ut med reimdrift. Transporten og logistikk ble mer effektiv, og driften ble mer rasjonell. I 1966 var bemanningen med Skiens Aktiemølle redusert fra over 150 i 1952 til rundt 80.

Kraftstasjoner

Olaf Nielsen – som var inngiftet i Holta-slekten – var elektroingeniør, og styreformann i Skiens Aktiemølle fra 1941 til 1966. Han ivret for å få i gang produksjon av elektrisk kraft i møllas fosser. I 1958 kom han over en brukt turbin og generator i Sverige, kjøpte utstyret for 27 000 kroner, og året etter var kraftstasjonen Eidet I ferdig. I 1966 var Eidet II – også bygd med gammelt utstyr – ferdig. Kompliserte konsesjonsbetingelser gjorde at kraftstasjonene fikk litt spesielle eierforhold. Men sammen har disse to kraftstasjonene, som ligger vegg i vegg – produsert langt mer strøm enn Mølla trengte, og de har gitt pene bidrag til overskuddene i Skiens Aktiemølle. Og med egne kraftstasjoner gikk det også mot slutten for den gamledagse turbindriften av Mølla.

Revolusjonerende nytenkning

I 1969 vedtok styret endelig - riktignok mot to stemmer – å bygge ny mølle på Bruene. Ikke nok med det, styret bestemte seg for å satse på nye banebrytende idéer som adm.dir. Kaare Dahl og møllemester Hans van Riesen hadde fått med seg fra studieturer til Italia og Irland. Den nye mølla ble bygd på ett plan, og transporten av korn og melproduktene ble overlatt til elektromotorer og trykkluft. I møllekretser ble Skiens Aktiemølle verdensberømt for sin revolusjonerende nytenkning.

Samtidig som møllene i Norge ble mer rasjonelle og fikk større kapasitet, stagnerte omsetningen av mel. Så rundt 1970 stod mølleindustrien overfor et valg: skarpere konkurranse eller tettere samarbeid for å få ned kostnadene. Styret i Skiens Aktiemølle bestemte seg for å gå sammen med flere av de andre møllene om å stifte Møllesentralen IS, og samarbeidet førte til at Møllesentralen overtok ansvaret for distribusjon, salg, inkasso og fakturering av matmel, kraftfôr og kunstgjødsel. Dette viste seg å være en av de viktigste beslutningene som Skiens Aktiemølle har gjort i nyere tid.

Nye møller, automatisert drift, en stadig forbedring av arbeidsmiljøet, stabilt marked og samarbeid på arbeidsplassen kom i sterkere grad til å prege livet på Mølla. Automatisering gjorde det mulig å ha full produksjon døgnet rundt. Men bare to av skiftene var bemannet – med to mann hver. Selv pakking av melposer og pallettering av sekker ble automatisert.

Mel og aksjer

Emil Aubert kom fra utlandet med nye idéer, og tok fatt på styreformannsjobben på slutten av 60-tallet. I 1973 ble den gamle møllebygningen inne i byen og eierandeler i Lysaker Mølle solgt for godt over 2 millioner kroner. Den nye styreformannen ville satse pengene i energiaksjer – først og fremst i Hafslund. Det falt de eldre styrekollegene tungt for brystet. Men det endte med kjøp av de første Hafslund-aksjene, og med kjøp av aksjer i Indun-Norex og Den Norske Gjør- og Spritfabrikk. Kjøpet av disse sistnevnte aksjene endte ikke – som hensikten var – i en felles distribusjon av mel- og gjærprodukter. Men aksjene, som var kjøpt for 580 000 kroner, ble etter få år solgt med en fortjeneste på 6 millioner kroner – og det var starten på Møllas børsventyr. Anført av Emil Aubert og adm. dir. Tormod Stensland har Møllas filosofi som investor hele tiden vært kun å bruke ledig kapital i aksjemarkedet. Det har vært investert langsiktig, i solide foretak der tapsmulighetene var små.

Farvel til mølledriften

Når det gjelder mølleindustrien har rasjonaliseringen gått sin gang, marginene har krympet og mølle etter mølle er lagt ned. Det endte med at Aktiemølla på 1990-tallet solgte maskineriet i Skien til Norgesmøllene, som mølla var medeier i, og leide bort anlegget i Skien til samme selskap.

Tidlig på 2000-tallet bestemte Norgesmøllene, der Felleskjøpet var blitt en betydelig eier, at de ville bygge en ny tidsmessig mølle ved siden av Felleskjøpets siloer i Larvik. Dermed så det ut til at mølledriften i Skien gikk mot slutten.

Men mølla i Skien lever videre

Som dere vet endte det med at Norgesmøllene fant prosjektet i Larvik for dyrt, og valgte å kjøpe tomt og bygninger i Skien. Dermed står nå Skiens Aktiemølle ASA uten mølle og blir avviklet – mens mølla i Skien lever videre!

Det er investert i nytt mølleutstyr, utviklet nye produkter, og mølla i Skien en av de store produsentene av matmel i Norge. Skiensmølla har i underkant av 30 ansatte, og en kapasitet på over 400 tonn mel i døgnet. I dag pakkes det ikke en eneste melpose i Skien – alt kjøres ut med tankbiler til bakerier over store deler av Sør-Norge.

Men fortsatt fraktes kornet til mølla i Skien med de gamle lekterne på siste etappe – og hvem vet – kanskje blir det denne logistikk-utfordringen som en gang kommer til å gi skiensmølla banesåret.